

звертали увагу. На думку видатного процесуаліста того періоду Е. А. Нефедьєва "... для цивільного процесуального права знайдена досить корисна позиція... яка дасть можливість кинути глибокий погляд на будову всього судочинства, з'ясувати сутність багатьох окремих процесуальних явищ, які потребують пояснення". [5, С. 85]. Слід зазначити, що подібний підхід раніше існував для цивільного і кримінального права, де першому були відомі умови виникнення цивільного правовідношення, іншому – склад злочину.

Завдяки виділенню умов виникнення цивільного процесуального відношення, аспект наукового дослідження зосереджували не лише на сутності спірного цивільного правовідношення, а й на сутності процесуального відношення. Така ситуація існувала ще в Римському цивільному процесі, де розгляду справи по суті передувало підготовче провадження, основним призначенням якого було встановлення процесуального відношення.

Виділення передумов виникнення цивільних процесуальних відносин мало не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки давало можливість з виникненням процесу вирішити питання про розподіл у підготовчій частині обов'язку щодо доведення між позивачем і відповідачем. Бюлов вважав, що такий обов'язок повинен бути розподілений порівну між сторонами. Основою згаданого розмежування мають стати факти матеріального відношення. Перш за все, для процесу повинні мати значення ті матеріальні факти, які слугують підставою або перешкодою для виникнення процесу. Особливу увагу Бюлов звертав у своїх дослідженнях на факти, що є перешкодою для виникнення процесу. Такі факти (умови) він поділяв на дві групи: 1) обставини, за наявності яких процес не може виникнути взагалі; 2) обставини, які можуть бути усунені в процесі розгляду справи.

Основні положення своєї теорії О. Бюлов поширив на з'ясування сутності процесуальних заперечень. Розглядаючи сутність матеріальних заперечень відповідача проти позову, він вважав, що їх завляк відповідач для захисту проти позовних вимог, і правильність цих заперечень він має довести під час розгляду справи за суттю. Такі заперечення, на думку О. Бюлова, не стосувалися цивільного процесуального відношення і підстав його виникнення. Поза увагою залишалися питання про правомірність виникнення цивільного процесуального відношення. Ці питання на практиці вирішували суди. Для порушення таких питань не було виготовлено форми, якщо їх завлякали, то не розглядали як заперечення. За ініціативою самого магістрату вирішували питання про підвідомчість, про здатність сторін вести процес, про дотримання виготовленої форми позову тощо. Прогресивним, у зв'язку з цим, було положення Бюлова про те, що вирішення питання про наявність або відсутності умов виникнення цивільних процесуальних відносин (процесу в цілому) не можна робити залежним від волівлявлення суду або від волі сторін. Внаслідок цього на суд повинен бути покладений обов'язок здійснювати нагляд за тим, щоб своєчасно виявляти недоліки в умовах виникнення процесу (процесуальних відносин), і суд "не повинен чекати вказівок про це з боку відповідача". Звідси О. Бюлов робив висновок, що сутність процесуального відношення не співпадала з поняттям про заперечення. На підкріплення своїх доводів він посилається на теорію доказового права, відповідно до якої заперечення становить зміст обов'язку щодо доведення.

Такі основні положення теорії О. Бюлова про цивільне процесуальне відношення. Його теорія була вагомим вкладом у науку цивільного процесуального права, підвищила значення згаданої науки. Витоки цієї теорії походять з романської

середньовічної юриспруденції, які знайшли новий розвиток у німецьких правових теоріях. Одним із видатних процесуалістів кінця ХІХ ст. можна вважати німецького вченого Оскара Бюлова, який сконцентрував увагу на загальніших проблемах цивільного процесу і дав можливість, завдяки своїй теорії, відповісти на багато проблемних питань. У теорії цивільного процесуального права виник "Бюловський напрям". У цього вченого було багато послідовників, які розвивали згадану теорію, доповнювали її новими положеннями. Деякі теоретичні висновки с актуальними і сьогодні. Особливо це стосується таких питань, як підвідомчість, правоздатність, дієздатність, підсудність, правовий характер спору тощо, дослідження яких варто починати з вивчення історичних особливостей формування згаданих понять.

Список використаних джерел

1. Гетманцев О. В. Формування поняття цивільних процесуальних правовідносин у науці цивільного процесуального права // Науковий вісник Чернівецького національного університету. Серія "Правознавство". – Вип. 82. – Чернівці, 2000. – С. 53–56.
2. Нефедьєв Е. А. Курс гражданского судопроизводства. – М., 1902.
3. Гольмстен А. Х. Учебник русского гражданского судопроизводства. – СПб., 1907.
4. Малышев К. Курс гражданского судопроизводства. – Т.1. – СПб., 1874.
5. Нефедьєв Е. А. Единство гражданского процесса. – Казань, 1892.

The summary

In the article presented here the main principles of the Byulov's theory about civil procedural relations have been considered. The following aspects of this theory have been analyzed: the process as juridical relation and conditions for coming into being of these relations. The positive features of the theory as well as their actuality for that time have been shown.

Проголошення незалежності України та формування правових засад будівництва її Збройних Сил

М. Кравчук

Юридичний інститут, Тернопільська академія народного господарства

Проблема створення конституційної форми держави – правової, суверенної, соціальної, демократичної в Україні є багатоглясною і різноплановою. Для впровадження у життя віковичної мрії багатьох поколінь – розбудови власної держави необхідна одночасна дія різних факторів та чинників.

На мою думку, одним із найвагоміших важелів у сучасному процесі державотворення є збройні сили суверенної держави. Аргументами такого підходу слугують: перш за все те, що армія виступає як головне знаряддя зовнішньої і внутрішньої безпеки, є гарантом незалежності держави, її суверенітету; по-друге, армія має власну, інколи досить складну структуру, використовує сучасну техніку. Перебування людини на службі в армії вважають почесним, патріотичним, у певних

умовах самовіддання служінням батьківщині. В час важкої внутрішньої кризи уряд довелося використувувати армію для стабільності і безпеки, для охорони важливих об'єктів, придушення підірваних сил [1, С. 77]. Необхідно підкреслити, що в цілому збройні сили є вагомою частиною механізму держави. Ось тому структура, функції війська у більшості країн свідчать про визначені конституцією і законами країни. Верховне командування збройними силами здійснюють вищі представницькі органи держави, глава держави або глава уряду чи глава парламенту, при яких функціонують спеціальні органи: комітет оборони, рада національної безпеки тощо.

Поряд з цим, основою кожної армії становлять люди. Законодавче закріплення і гарантія прав та свобод осіб в уніформі, їх всебічний соціальний захист як особливості категорії людей і характеризують державу як правову. Відхід від загідних принципів ставить під загрозу існування не тільки правової держави, а й будь-якої держави. Про це свідчить страждальний досвід державотворення на початку ХХ ст. в добу Української Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, коли не завжди в повній мірі урядові приділяли належну увагу організації кадрової, босздатної, всебічно забезпеченої армії.

При розгляді подій минулого України, трагічних сторінок історії – боротьби українців за волю, за державність від розквіту Київської Русі до відродження власної держави 1 грудня 1991 р. стає зрозумілим, що за сьогоднішніх мирних умов державотворчий процес потребує уточнення та вдумливого аналізу і вирішення низки питань: як ознаки незалежності держави, яку роль в її становленні відіграють збройні сили, і, врешті, за яких умов можлива побудова незалежної Української держави?

Відповіді на ці та інші питання шукатимемо в процесі аналізу правових аспектів будівництва Збройних Сил України (ЗСУ) в 1991 – 96 рр.

Насамперед слід підкреслити, що будівництво ЗСУ відбувалося на базі військ СРСР, дислокованих на території України. Радянська армія – це армія, яка зійшла з політичного арени ніким не переможена, це армія, яка захистила світ від «коричневої чуми» – фашизму. З другого боку, СРСР та його керівництво прагнули використати військові успіхи Радянської армії з метою каталізації «світової пролетарської революції» та експорту за межі Радянського Союзу сталінської моделі соціалізму.

Радянські військові формування не могли впадувати стати Армією України. Можна погодитися в цьому плані з висновками колишнього начальника Генерального Штабу ЗСУ генерал-полковника О. Затиняйка: «... Те значе угруповання збройних сил, яке дєсталось нам у спадщину від колишньої Радянської армії, неможливо було назвати Збройними Силами України у прямому розумінні цього поняття. Це був лише уламок Збройних Сил однієї з супердержав світу, які були створені для вирішення завдань, кардинально відмінних від тих, що покладені на наші Збройні Сили. Ми не мали необхідної системи управління, забезпечення, підготовки кадрів і багато іншого, вкрай необхідного для функціонування власних Збройних Сил. Необхідно було спочатку визначитись, які саме Збройні Сили будувати, на участь в яких війнах і збройних конфліктах вони повинні бути орієнтовані, які можливі форми і способи застосування в них Збройних Сил? Це найбільш загальні вихідні умови для розробки як Державної програми будівництва і розвитку Збройних Сил, так і Державної програми розвитку озброєння і військової техніки» [2, С. 4-7].

Тому одним із пріоритетних напрямків діяльності Верховної Ради України стала розробка концепції оборони і створення власних Збройних Сил. Не маючи практики державотворення в цьому важливому напрямку, український парламент створив

правову основу побудови національної армії. Курс, який узяла Україна з самого початку, передбачав вирішення всіх питань, пов'язаних з організацією національного війська, лише мирними цивілізованими методами. І хоча цей шлях був не такий швидкий, як хотілося, проте він гарантував суспільний спокій і нормальну соціально-психологічну атмосферу серед особового складу.

Адміністративне управління, згідно з Указом Президента, здійснювало Міністерство оборони України. А це означало повний контроль над кадровою політикою, над дотриманням правових норм в армії і виконання законів України, а також соціальний захист особового складу. Правові норми і дух взаєморозуміння стали основою співжиття в Збройних Силах України, адже українське військо вже не було частиною імперської армії, а належало власною народом [3, С. 3].

Суттєвий вплив на відродження Українських Збройних Сил мав Перший з'їзд офіцерів України, що відбувся 21 липня 1991 р. Він висунув перед Верховною Радою обґрунтовану вимогу політиків та військових фахівців про те, щоб створити власні Збройні Сили винятково правовим парламентським шляхом [4, С. 246].

Характеризуючи правову базу війська, необхідно зауважити, що право у цій сфері виконує такі ж функції, як і в суспільстві. Разом з тим, вплив права на суспільні відносини військових структур має свої особливості. Ці особливості викликані специфікою організації армії, своєрідністю завдань та умов їх діяльності. По-перше, норми права встановлюють підвищені вимоги до поведінки військовослужбовців. По-друге, у нормах права деталізована регламентація функціонування військ. По-третє, нормативні приписи регулюють відносини, характерні для виняткових умов, пов'язаних з виконанням обов'язків військової служби. По-четверте, всі норми військового права встановлюють підвищену юридичну відповідальність [5, С. 220–221].

Загальні риси нової української державності були окреслені ще в Декларації про Державний суверенітет України, прийняті 16 липня 1990 р. [6, Ст. 429]. Їх знайшли своє закріплення всі види суверенітету. Було проголошено Державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту та неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах. Значно також, що громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України, який є єдиним джерелом влади в Республіці».

Декларація про Державний суверенітет України закріпила ядрі принципів положень, які стали фундаментом нової Конституції України. До їх числа, крім визначених, належить проголошення принципу розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, рівності всіх громадян перед законом, виключного права народу України на володіння, користування і розпорядження національним багатством України, самостійності України у вирішенні її галузі економіки, екології, культурного розвитку, а особливо зовнішньої і внутрішньої безпеки та міжнародних відносин. У 9 розділі Декларації були закладені дує важливі положення, які законодавчо закріпили право на власні Збройні Сили. Українська РСР тепер самостійно визначала порядок та місце проходження військової служби громадянами Республіки. УРСР урочисто проголосила про свій намір стати у майбутньому нейтральною, позаблоковою державою, а її громадян не могли тепер використовувати з військовою потребою за її межами без згоди Верховної Ради Української РСР. Це послужило першоосновою для створення Збройних Сил України (далі ЗСУ).

У Москві сприйняли факт формування власних Збройних Сил України як

передумовою до утворення незалежної країни. У Києві ж необхідність формування власних силових структур пов'язували передусім із надійним захистом України від імперських зазіхань [7, С. 10–12].

Отже, керуючись Декларацією про Державний суверенітет та Актом проголошення незалежності України, зібраний 24 серпня 1991 р. український парламент, точніше, його здорове, але нечисленне ядро, група українських патріотів, скориставшись розгубленістю депутів-гіт-комуністів, довело до ухвали постанову Верховної Ради за №1431-ХІІ "Про військові формування на Україні". На підставі цього документа всі військові формування, дислоковані на території Республіки, підпорядковуються Верховній Раді України. Норми акту зобов'язували уряд України приступити до створення ЗСУ, Республіканської гвардії та її підрозділу охорони Верховної Ради, Кабінету Міністрів і Національного банку України. Надзвичайно важливим кроком у створенні власної армії стала організація Міністерства оборони України [8, С. 24].

Таким чином, після проголошення незалежності Україна легітимним шляхом почала будувати свої Збройні Сили.

Важливим документом, що регламентував правові засади створення Збройних Сил України, був Закон України «Про правонаступництво України», датований 12 вересня 1991 р. [9, Ст. 617]. У зв'язку з проголошенням створення нової держави на українській землі слід було визначитися з долею державно-правових інститутів Української РСР і Союзу РСР. Згаданий закон встановив, що з моменту проголошення незалежності України найвищим органом її державної влади є Верховна Рада України в депутатському складі Верховної Ради Української РСР. Закони та інші акти, які ухвалила Верховна Рада УРСР, чинні, оскільки вони не суперечать законам України. До створення на підставі нової Конституції України органів державної влади і управління діють аналогічні органи Української РСР, і, хоча безпосередньо в згаданому законі не було положень, що стосувалися Збройних Сил, цей нормативний акт був важливим для регулювання державно-правових відносин з військовим керівництвом Збройних Сил СРСР.

11 жовтня 1991 р. відповідно до цих розробок Верховна Рада ухвалила Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України, яка висвітлювала погляди керівництва суверенної держави на військову справу, визначала основні напрямки організації і створення Української Армії [10, С. 13].

На основі вказаної Концепції була створена Рада оборони України, найвищий державний орган з питань оборони і безпеки держави, а також визначене місце в органах військового керівництва Міністра оборони та Головного штабу Збройних Сил України.

Подальше створення Збройних Сил України здійснювалось у процесі підготовки (вдосконалення) правової бази, відпрацювання механізму реалізації законів та інших рішень з оборонних питань й організації органів адміністративного військового управління.

Разом з тим необхідно звернути увагу на той момент, що колишнє командування Радянської армії інтенсивно напружувало протидію законотворчості України в сфері будівництва власних Збройних Сил [11, С. 256]. Але цим протидіям був завданий нищівний удар Референдумом, на якому 1 грудня 1991 р. український народ підтвердив одностайно схвалення Акту незалежності України.

Последнім продовженням будівництва ЗСУ було те, що 6 грудня 1991 р.

Верховна Рада України прийняла Закон "Про оборону України", "Про Збройні Сили України" [12, С. 24–32]. Гарантія національної безпеки власної держави стала головною метою військової політики України.

Закон України "Про оборону України" встановив основи організації оборони України та повноваження державних органів, обов'язки посадових осіб щодо зміцнення обороноздатності країни. У цьому законі вперше подано широке і вичерпне визначення поняття «оборона України». Згаданий нормативний акт визначив і затвердив основні напрямки організації оборони власної країни, формування воєнної політики держави та воєнної доктрини, розвиток воєнної науки, прогнозування й оцінку воєнної загрози та заходи для запобігання агресії на міжнародній арені; охорону державних кордонів та юридичну відповідальність за стан оборони. Це привнесло в організацію оборони наукову обґрунтованість та державну вважену оцінку.

Регулювання правових відносин у військовій сфері здійснювали й іншими законами. Зокрема, Законом України «Про Збройні Сили України». Цим законом від 6 грудня 1991 р. було проголошено створення власних Збройних Сил суверенної держави України, призначення для збройного захисту її незалежності, територіальної цілісності та недоторканості [13, Ст. 108]. Згідно з положеннями цього нормативно-правового акту Україна проголошувалася як незалежна держава і суб'єкт міжнародного права, а створення Збройних Сил вважалось справою всього народу України. Відповідно до згаданого Закону 12 грудня 1991 р. Указом Президента України ЗСУ були створені на базі військ Київського, Одеського, Прикарпатського воєнних округів, сил Чорноморського флоту, інших військових формувань, які дислокувалися на території України, крім військ, які входять до складу стратегічних сил стримування. Отже, Закон України «Про Збройні Сили України» послужив правовою основою організації війська. У ньому юридично визначені й затверджені керівні засади будівництва та діяльності Збройних Сил. Уперше за всю історію України, включаючи і радянський період, нормативні положення цього закону затвердили такі демократичні засади функціонування Збройних Сил України, як гуманізм; верховенство закону; підвітність армії конституційним органам законодавчої і виконавчої влади; єдності й колективності вироблення рішень; загальний військовий обов'язок громадян України; добровільність вступу на кадрову військову службу; дотримання військової дисципліни; гласності в діяльності збройних сил та збереження державної і військової таємниці; позапартійності; гарантованого соціально-правового захисту військовослужбовців.

Заказний правовий акт затвердив структуру Збройних Сил України. Загальне керівництво Збройними Силами було покладене на Президента України як Верховного Головнокомандуючого Збройними Силами і Голову Ради оборони України. Безпосереднє керівництво ЗСУ здійснювало Міністерство оборони України.

Важливими є положення Закону про можливість використання ЗСУ для виконання завдань, не пов'язаних з обороною держави. Вирішення цього питання покладено тільки на Верховну Раду України, а в випадках, передбачених Законом України «Про надзвичайний стан», – на Президента України.

Статті 3 та 11 Закону України «Про Збройні Сили України» затвердили департизацію армії, вказавши, що будь-яка діяльність політичних партій і рухів у ЗСУ забороняється [14, С. 32–33]. Це положення, як і попереднє, мало надзвичайно важливе значення, оскільки створювало правові гарантії діяльності, що уможливило використання армії для вирішення авантюрних завдань різними

політичними угрупованнями, обмеження прав і свобод громадян. Норми згаданих статей настільки важливі, що знайшли підком справедливе закріплення їх у ст. 17 чинної Конституції України [15, Ст. 17].

Підводячи підсумки, необхідно зауважити, що хоча у Законі України "Про Збройні Сили України" деякі положення дублюються з положеннями інших законів, зокрема Закону України "Про оборону України", це не знижує актуальності й цінності першого Закону. Закон України "Про Збройні Сили України" затвердив керівні правові засади будівництва ЗСУ, став юридичною основою військового законодавства та будівництва Армії України.

Подалим розвитком правової бази військового будівництва було прийняття 12 грудня 1991 р. Закону України "Про альтернативну (невійськову) службу". Він визначив організаційно-правові основи альтернативної служби. Право на альтернативну (невійськову) службу, як вид виконання загального військового обов'язку, надає за наявності істинних релігійних переконань громадянам України, які належать до діючих, згідно з законодавством, релігійних організацій, віровчення котрих не допускає користування зброєю та служби у ЗСУ [16, С. 46].

Для залучення військовослужбовців колишніх радянських збройних сил на військову службу в Україні 20 грудня 1991 р. було прийнято Закон України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" – перший закон такого роду в республіках колишнього СРСР. Українське керівництво усвідомлювало, що найголовнішою проблемою є соціальна незахищеність офіцерів. Новий закон допомагав їм позбутися побоювання щодо свого соціального статусу, отже, сприяв тому, що більшість з них прийняла присягу на вірність народу України [17, С. 92]. І справді, Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей» всебічно забезпечував громадянські права та свободи військовослужбовців. Ніхто не має права обмежувати військовослужбовців і членів їх сімей у правах та свободах, визначених законодавством України [18, С. 220]. Статтею 5 цього закону військовослужбовцям гарантовано виборче право та право створювати свої громадські об'єднання, відповідно до законодавства України. Вперше гарантією захисту прав і свобод військовослужбовців виступив суд. Військовослужбовці мали право оскаржити в суд незаконні дії військових посадових осіб та органів військового управління. Їм гарантовані недоторканість особи, ніхто з військовослужбовців не може бути арештований інакше, як на підставі судового рішення або санкції прокурора чи наказу командира, винесеного відповідно до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України. Військовослужбовцям гарантовано свобода наукової, технічної та художньої творчості, перебування на службі до набуття права на пенсію, за винятком випадків, передбачених законом та військовослужбовців строкової служби.

Згідно з цим актом держава забезпечувала соціальну та професійну адаптацію військовослужбовців, які звільнялися у зв'язку зі скороченням чисельності або штату, за станом здоров'я, а також військовослужбовців строкової служби, які до призову на службу не встигли працевлаштуватися; гарантувала державне обов'язкове особисте страхування життя та здоров'я військовослужбовців і військовозобов'язаних, призваних на збори; надавала соціальні гарантії правам членів сімей військовослужбовців, як, наприклад, першочергове право при прийнятті їх на роботу і залучення на роботу при скороченні чисельності або штату працівників, виплату грошової допомоги дружинам військовослужбовців у розмірі середнього місячного

заробітку при їх звільненні у зв'язку з переведенням чоловіка на службу в іншу місцевість, оплату лікарняних листків дружин військовослужбовців у розмірі 100 відсотків посадового окладу, незалежно від стажу.

Цей закон чітко визначив для військовослужбовців робочий тиждень, тривалість щорічної відпустки, залежно від вислуги років та додаткових відпусток, а особливо великі гарантії надала держава у забезпеченні військовослужбовців та їх сімей житловими приміщеннями.

Закон України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" мав надзвичайно велике значення для розбудови Української Армії. Вперше військовикам надавали юридично закріплені гарантії соціального захисту їх основних прав і свобод. Та, на жаль, як виявилося пізніше, на ці заходи, передбачені законом, українська економіка не знайшла достатньо ресурсів, зокрема у справі забезпечення житлом. На думку вищого військового командування ЗСУ, справи з житлом невтішні. У зв'язку з різким скороченням бюджетних видатків Міністерство оборони на житлове будівництво воно у 1994–95 рр. зменшилося порівняно з 1992 р. у 5,1 раз, а за 1996 р. – у 7,1 раз [19, С. 4–7]. На отримання квартири в армії астрономічна черга – у ній 67 тис. офіцерів [20].

Зрозуміло, що всі вказані (як багато інших) суперечності й негативні тенденції нинішньої військової та оборонної політики України не зникнуть у найближчі роки. Ми приречені на довгий, болісний процес формування і нової армії, і чіткої стратегії оборони країни. Разом з тим потрібно вважати враховувати історичні уроки будівництва Збройних Сил України на всіх етапах. За українську державність у минулому заплачено величезну плату, і тому обов'язок сучасників – зберегти незалежність України та збудувати нормальне цивільзоване суспільство для нащадків.

Підводячи підсумки аналізу правових основ будівництва Збройних Сил України на сучасному етапі, необхідно підкреслити, що в жодній республіці колишнього СРСР не вдалося розробити настільки ґрунтовно правову базу військової сфери, як в Україні [21]. Це, безперечно, стало вагомим позитивним фактором у вирішенні згаданої проблеми. Сьогодні Україна, перебуваючи у важкому економічному становищі, мусить іти шляхом глибоких політичних і суспільних реформ, перебудовувати структуру народного господарства, яке дісталось їй від колишньої тоталітарної системи, і забезпечити гідний захист суверенітету України.

Список використаних джерел

1. Сурілов О. В. Теорія держави і права. – Одеса: Астропринт, 1998.
2. Затіяйко О. Збройні Сили України – головний фактор незалежності держави // Військо України. – 1997. – № 9–12. – С. 4–7.
3. Морозов К. Збройні Сили України: Добутки й проблеми // Розбудова держави. – 1992. – № 2. – С. 3.
4. Якимович Б. Збройні Сили України: Нарис історії. – Львів, 1996. – С. 246.
5. Хропанюк В. Н. Теорія держави і права. – М.: Дабахов, Ткачев, Днімов, 1995. – С. 220–221.
6. Декларація про Державний суверенітет України // ВВР УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
7. Скіпальський Олександр. Ще за рік до путчі у пророчих шефові КДБ СРСР сумно долю арештанта «матроської тиші» // Військо України. – 1997. – № 9–12. – С. 10–11.

8. Закон України «Про правонаступництво України» // ВВР України. – 1991. № 46. – Ст. 617.
9. Військове законодавство України та право: Короткий довідник офіцера. – К.: Варта, 1994. – С. 24.
10. Військове законодавство України та право. ... – С. 13.
11. Якимович Б. Збройні Сили України. ... – С. 256.
12. Військове законодавство України та право. – С. 24–32.
13. Закон України «Про Збройні Сили України» // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 9. – Ст. 108.
14. Військове законодавство України та право. ... – С. 32–33.
15. Конституція України. – К.: Укр. правнич. фундація: Вид-во «Право», 1996. – Ст. 17.
16. Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» // Військове законодавство та право. – К.: Варта, 1994. – С. 46.
17. Кузьо Т. Національна безпека України. – К.: Військо України. – 1994. – № 4–5. – С. 92–93.
18. Військове законодавство України: Збірник нормативних актів / Ф. С. Саганок та ін., під ред. В. І. Кравченка. – К.: Атика, 1999. – С. 220–230.
19. Затиняко О. Збройні Сили України – головний фактор незалежності держави // Військо України. – 1997. – № 9–12. – С. 4–7.
20. Кузьмук О. Про армію – відверто // Урядовий кур'єр. – 1997. – 6 червня
21. Сравнительный обзор законодательства государств-участников СНГ. Информационный сборник. – Ч. 1. – М., 1995. – С. 165–206. (Найшвидше законодавчу базу у військовій сфері було створено в Республіці Казахстан. Зокрема, були прийняті закони Республіки Казахстан: «Ограничители воиcкаx Республiки Казахстан» от 13 января 1993 г.; «О всеобщей воинской обязанности и военной службе» от 19 января 1993 г.; «Об обороне и Вооруженных Силах Республiки Казахстан» от 9 апреля 1993 г.; «О статусе и социальной защите военнослужащих и членов их семей» от 19 января 1993 г.)

The summary

The author analyzes problems of formation of the Armed Forces of Ukrainian State in 1991-96. The author elucidates also legal principles of formation of contemporary army under the conditions of lawful state.

Науковий підхід до поняття "феодалізм" як необхідна умова з'ясування витоків правової держави

С. Пашків, О. Гомотюк

Юридичний інститут, Тернопільська академія народного господарства

Актуальні проблеми полягає в тому, що від стану науковості поняття як знаряддя пізнавальної діяльності дослідника залежать результати цієї діяльності, в першу чергу ступінь науковості картини історичних явлень про минуле, а також ефективність і міра їх суспільного впливу. Справедливе завжди, це положення набуває

особливого значення сьогодні, коли історична та історико-правова наука повністю засвоєла потіком раніше замовчуваних чи сфальсифікованих знань. Історичні і правові поняття, подібно до каркаса, утворюють теоретичну конструкцію картини дійсності.

Дослідник повинен дотримуватися принципу відповідності структури дійсності і змісту поняття. У цій відповідності не дійсність наближається до поняття, а поняття наближається до неї [24, С. 3]. Наукове поняття за змістом може бути тільки відображенням дійсності. Ця відповідність є головним критерієм науковості поняття.

З огляду на загальне переосмислення традиційної марксистської "п'ятичленки" (первісно-общинний лад, рабовласничий, феодалізм, капіталізм, соціалізм) стає нагальною потребою з'ясування поняття "феодалізм", його хронологічних меж, територіального поширення, що є важливою умовою дальшого розвитку науки, з'ясування витоків правової держави.

Розглядаючи цю проблему, поставимо таке питання: чи існував феодалізм у Росії, Україні, Європі, Азії?

Відповідаючи, доцільно передуми з'ясувати, що вкладає у поняття "феодалізм" радянська історична і правова наука.

Його визначають як класово антагоністичну формацію, засновану на умовній приватній власності (феодалізм) на землі та експлуатації особисто і поземельно залежних від панівного класу (феодалів) безпосередніх виробників – селян [22, С. 1421]. Ця дефініція феодальної соціально-економічної формації є простя, тому припускає різні інтерпретації терміну і його застосування.

Складнішим і відміннішим є поняття "феодалізму" на Заході.

Визначний медієвіст Дж. Вернадський виділяє в ньому три аспекти: політичний – роль медіатора (посередника) для найвищої влади, ієрархія володарів, взаємність у персональних відносинах; економічний – маноріальна (магтовка) економіка, обмеження легального статусу селян, різниця між правом власності на землю і правом її обробітку; феодально-забав'язуючий – контроль васала над землею за його службу сеньйорів [12, С. 22]. У змісті цього поняття, як бачимо, містяться не тільки соціально-економічні, а й політичні та юридичні ознаки феодалізму, що характеризує його комплексність і підвищує науковий рівень.

Марксистів вважали основною ознакою феодальної суспільно-економічної формації кріпосницькі відносини, а феодалізм – закономірною неминучістю у розвитку людства. Немарксистські дослідники вважають основною притметою феодалізму не кріпосництво, а ленну систему, бо різні форми підданства селян та їх звизску великими землевласниками часто існували в історії людства поза рамками феодалізму. До того ж, вони вважають його не за універсальне, загальнолюдське явище, а за лад, притаманний у "чистому" вигляді тільки західноєвропейському Середньовіччю (IX–XIII ст.). Найбільш повним і зрілим був північнофранцузький варіант феодалізму [14, С. 214]. У позаросійському світі зустрічаються лише певні феодальні тенденції, як, проте, не визріли. Виняток становить Японія, єдина країна Сходу, що спонтанно втворювала в себе устрій, подібний на європейський феодалізм. Такі країни Сходу, як Арабський халіфат, Османська імперія, Індія часів могольської династії, традиційний Китай та ін., що їх радянська історична наука проголосила "феодаліями", не мали нічого спільного з автентичним феодалізмом середньовічної Європи [14, С. 217].

У марксистській літературі поняття "феодалізм", "феодалі" є синонімом усього